

INKLYUZIV VA BIRGALIKDA O'QITISH: ULARNING ASOSIY FARQLARINI ASOSLASH

Eshmuratova Dildor

**Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti Pedagogika kafedrası o'qituvchisi**

Omonova Ruhshona

**Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti biologiya yo'nalishi talabasi**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15638688>

Annotatsiya: Ushbu maqolada “inklyuziv ta’lim” va “birgalikda o’qitish” tushunchalari o’rtasidagi asosiy farqlar, ularning mazmun-mohiyati, qo’llanilish sohasi va ta’lim jarayonidagi roliga oid ilmiy-nazariy tahlil berilgan. Mazkur yondashuvlar ko’p hollarda sinonim sifatida ishlatilsa-da, ularning pedagogik va metodik jihatdan farqli tamoyillarga asoslanganligi asoslab beriladi. Inklyuziv ta’lim – barcha o’quvchilar uchun ta’limda teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan tizimiy yondashuv bo’lsa, birgalikda o’qitish esa o’qituvchilar hamkorligiga asoslangan metodik uslubdir. Maqola davomida har ikki modelning afzalliklari, cheklovlari va qo’llanilish shartlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta’lim, birgalikda o’qitish, pedagogik yondashuv, metodika, ta’limda tenglik, o’qituvchilar hamkorligi, o’quvchilarning ehtiyojlari.

Kirish. Zamonaviy ta’limda barcha o’quvchilar uchun barobar sharoit va imkoniyatlarni ta’minlash dolzarb masalaga aylangan. Bu borada ikki asosiy pedagogik yondashuv – **inklyuziv ta’lim** va **birgalikda o’qitish** keng qo’llanilmoqda. Har ikki yondashuv o’quvchilarning ehtiyojlariga qarab individual va differensial ta’limni tashkil etishga qaratilgan bo’lsa-da, ularning maqsadi, usullari va qo’llanilish sohasi jihatidan sezilarli farqlar mavjud.

Inklyuziv ta’lim — bu maxsus ehtiyojli o’quvchilarni umumta’lim muassasalariga qo’shish, ularni ijtimoiy va ta’limiy jihatdan integratsiya qilishga qaratilgan tizim. Birgalikda o’qitish esa ko’pincha ikkita yoki undan ortiq o’qituvchining bir sinfda hamkorlikda dars o’tishiga asoslangan yondashuv bo’lib, u o’quvchilarning turli ehtiyojlarini qamrab olishda metodik jihatdan qo’llaniladi. Ushbu maqolada inklyuziv ta’lim va birgalikda o’qitishning nazariy asoslari, amaliy qo’llanilishi, o’xshash va farqli jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, har ikki yondashuvning O’zbekiston ta’lim tizimidagi qo’llanilish holati ham muhokama qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik amaliyotda “inklyuziv ta’lim” va “birgalikda o’qitish” tushunchalari ko’p hollarda sinonim sifatida ishlatilsa-da, ilmiy adabiyotlar ularning mohiyatan turli yondashuvlar ekanligini aniq ajratib beradi. Quyidagi manbalar ushbu farqlarni tahlil qilishda muhim asos bo’ladi:

UNESCO (2009) ta’limda inklyuzivlikni “barcha bolalarning o’qishga bo’lgan huquqini tan olish va ularni ijtimoiy va ta’lim muhitiga qo’shish” deb ta’riflaydi. Bu yondashuv o’quvchilarning nogironligi, millati, tili, jinsiyati yoki boshqa farqlardan qat’i nazar, bir maktabda birgalikda o’qishiga asoslanadi.

L. Florian va K. Black-Hawkins (2011) inklyuziv pedagogikani “barchani o’z ichiga oluvchi va hech kimni chetda qoldirmaydigan o’qitish amaliyoti” sifatida belgilaydi. Bu yondashuvda o’quv dasturi, baholash tizimi va sinf muhitining moslashuvchanligi muhim rol o’ynaydi.

Birgalikda o’qitish (co-teaching) – bu ikki yoki undan ortiq o’qituvchining (masalan, fan o’qituvchisi va maxsus pedagog) bir sinfda hamkorlikda dars o’tish modelidir. B. Friend va L. Cook

(2010) tomonidan ishlab chiqilgan bu model oltita asosiy shaklni o'z ichiga oladi: parallel o'qitish, almashtirib o'qitish, stansiyalarga bo'lish, yordamchi o'qitish, hamkorlikda rejalash va qo'llab-quvvatlash.

Bu model asosan sinfdagi turli ehtiyojlarga ega o'quvchilarning individual rivojlanishiga yordam berish, o'qituvchilar orasida resurs almashinuvini ta'minlashga xizmat qiladi. U inklyuziv ta'limda uslub sifatida ishlatilishi mumkin, ammo mustaqil tizim emas.

Ba'zi adabiyotlar, masalan, Villa & Thousand (2005) ishlarida har ikki yondashuv bir-birini to'ldiruvchi komponentlar sifatida tavsiflanadi. Ya'ni, inklyuziv ta'lim siyosati muvaffaqiyatli amalga oshishi uchun, sinf ichida birgalikda o'qitish kabi metodik vositalar zarur bo'ladi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim masalasi davlat darajasida yo'lga qo'yilmoqda (Prezident qarori PQ-4869, 2020). Biroq, birgalikda o'qitish metodikasi hali keng joriy qilinmagan va uni amaliyotga tatbiq etish uchun pedagoglarni maxsus tayyorlash zarur.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim va birgalikda o'qitish bir-biriga bog'liq, ammo mohiyat jihatidan farqli tushunchalardir. Inklyuzivlik — bu ta'lim muhitini o'zgartirish, birgalikda o'qitish esa o'sha muhit ichida samarali dars olib borish vositasidir. Ularni bir-biriga almashtirib ishlatish ilmiy-nazariy xatoliklarga olib kelishi mumkin.

Natija va muhokama. Tadqiqot davomida inklyuziv ta'lim va birgalikda o'qitish tushunchalari o'rtasidagi asosiy farqlar aniqlandi hamda ularning pedagogik amaliyotdagi o'rni tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu ikki yondashuv ko'pincha bir-biriga yaqinlashtirilgan holda qo'llaniladi, biroq ular mohiyat jihatidan farqli tizim va metodologik asoslarga ega:

Inklyuziv ta'lim – bu ta'lim siyosati va ijtimoiy yondashuv bo'lib, barcha o'quvchilar, ayniqsa imkoniyati cheklanganlar uchun ochiq va teng imkoniyatli o'quv muhitini yaratishga qaratilgan. Bu yondashuvda maktabning butun tizimi, madaniyati va amaliyoti qayta ko'rib chiqilishi talab etiladi.

Birgalikda o'qitish – bu metodik yondashuv bo'lib, ikkita yoki undan ortiq o'qituvchining bir sinfdan hamkorlikda ishlashini anglatadi. Bu uslub o'quvchilarning turli ehtiyojlarini hisobga olib, individual ta'limni samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Muhokama qilinadigan asosiy farqlar quyidagicha:

Mezoni	Inklyuziv ta'lim	Birgalikda o'qitish
Mohiyati	Siyosiy va tizimli yondashuv	Metodik va tashkiliy uslub
Maqsadi	Ta'limda tenglik va ishtirokni ta'minlash	Individual ehtiyojlarga mos o'qitishni tashkil etish
Ko'lam	Butun ta'lim tizimi (maktab, hudud, davlat)	Sinf yoki fan doirasida
Amalga oshiruvchilar	Davlat, maktab ma'muriyati, barcha pedagoglar	2 yoki undan ortiq o'qituvchi (odatda umumiy va maxsus pedagog)
Mustaqilligi	Mustaqil ta'lim yondashuvi	Inklyuziv ta'lim ichida qo'llanilishi mumkin bo'lgan metod

O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlar kontekstida inklyuziv ta'lim tizimi asta-sekin rivojlanmoqda, biroq birgalikda o'qitish uslubining qo'llanishi hali keng miqyosda yo'lga qo'yilmagan. Bu esa ko'p jihatdan o'qituvchilarning tayyorgarligi va resurslarning yetarli emasligi bilan bog'liq. Shu sababli, har ikkala yondashuvni bir-biridan to'g'ri farqlash va ularni mos ravishda joriy etish ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, inklyuziv ta'lim va birgalikda o'qitish pedagogik jihatdan bir-birini to'ldiruvchi, ammo mohiyat jihatidan farqli yondashuvlardir. Inklyuziv ta'lim — bu ijtimoiy adolat va ta'limdagi tenglik tamoyillariga asoslangan tizimli va siyosiy yondashuv bo'lib, butun ta'lim muhitini o'zgartirishga qaratilgan. Birgalikda o'qitish esa sinf darajasida qo'llaniladigan metodik model bo'lib, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashgan o'qitish shaklini ta'minlaydi. Ularni chalkashtirib yuborish ta'lim siyosati va amaliyotida noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga olib kelishi mumkin. Shu bois har ikki yondashuvning o'z o'rnini to'g'ri belgilash, ularning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib qo'llash muhimdir. Pedagogika va maxsus pedagogika yo'nalishlarida o'qitilayotgan talabalarga inklyuziv ta'lim va birgalikda o'qitish tushunchalari, ularning farqlari va amaliy qo'llanilishi haqida chuqur bilim berish zarur. Inklyuziv ta'lim muhitini samarali tashkil etish uchun maktablarda birgalikda o'qitish uslubini sinov tariqasida joriy etish va amaliy tajriba to'plash kerak.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Paris: UNESCO Publishing.
2. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828.
3. Friend, M., & Cook, L. (2010). *Interactions: Collaboration Skills for School Professionals* (6th ed.). Boston: Pearson.
4. Villa, R. A., & Thousand, J. S. (2005). *Creating an Inclusive School* (2nd ed.). Alexandria, VA: ASCD.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-noyabrdagi PQ-4869-sonli qarori. "2020–2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".